

6. Revoluční události v Rusku

a) Výchozí situace

V průběhu války nebylo možné přehlédnout, že leckde se pod povrchem vlasteneckého nadšení i válečné propagandy skrývají hrozby vážných vnitropolitických konfliktů. **Nejsložitější situace** nastala v **Rusku**, které si do válečných let přineslo **řadu problémů z nedávné minulosti**:

1. V Ruské říši – největším státě světa – těžkopádná státní správa, vycházející z excentricky položené metropole Petrohradu, nezvládala řízení národnostně i kulturně velmi rozrůzněné země.

2. 90 % obyvatel Ruska žilo na venkově, kde i po zrušení feudalismu šlechtičtí velkostatkáři s patriarchální převahou snadno udržovali rolníky i nadále ve faktické závislosti.

3. Těžiště ruské **průmyslové výroby** zůstávalo v **menších podnicích na venkově a pouze 4 ruská města (Petrohrad, Moskva, Kyjev, Oděsa) měla evropský charakter.**

4. Car Mikuláš II. (1868 – 1918; vládl od 1894) neuspěl v zahraniční politice: Rusko dovedl k tíživé **porážce v Rusko-japonské válce 1904 – 1905.**

4. Na prohranou válku navázala **první ruská demokratická revoluce 1905**: donutila cara **zrušit absolutismus**, zavést skutečnou **vládu** v čele s premiérem, povolit existenci **politických stran** a umožnit volby do **parlamentu** (zvaného **Státní дума**). Volili jen majetní muži (kromě Finska, které jako první v Evropě zavedlo všeobecné volební právo), ale i tak car činnosti Dumy všemožně bránil. Proto proti němu vznikla opozice opírající se o mladou generaci liberálně naladěných osobností.

5. Car Mikuláš II. nebyl osobnostně pevný člověk. Nechtěným symbolem jeho slabosti se stal vliv, který nad carskou rodinou získal podivínský, ovšem charismatický léčitel a laický kazatel **Grigorij Rasputin** (1869 – 1916).

Car Mikuláš s rodinou

b) Únorová revoluce v r. 1917 a vytvoření Prozatímní vlády

V r. **1916** se Rusové v hrdinsky vedené letní **Brusilovově ofenzivě** (generál Alexej Brusilov, 1853 – 1926) způsobili zejména Rakousko-Uhersku těžké ztráty, ale kvůli špatné **zásobovací situaci v armádě nedokázali na tento úspěch navázat.**

Tím nespokojenost v zemi dosáhla kritického bodu. Liberálové jako předzvěst zásadních změn v prosinci 1916 zavraždili Rasputina.

3. března 1917 (v Rusku byl ovšem stále ještě **únor**, neboť zde dosud používali juliánský kalendář) vypukly v **Petrohradě** mohutné **stávky i demonstrace** hladovějícího obyvatelstva. Car Mikuláš proti demonstrantům poslal armádu, ale ta přešla na stranu demonstrantů, čímž se stávkové hnutí změnilo ve skutečnou **demokratickou Únorovou revoluci.** Dav podpořený vojáky začal okamžitě obsazovat veřejné budovy a vyhánět z nich představitele carismu.

Revoluce probíhala ve **2 rovinách**: v **parlamentu** a v **ulicích.** Většinou proticarští **poslanci** vytvořili **Prozatímní vládu** (do plánovaných voleb). Revolucionáři ve městě ustavili **Radu** (rusky **Совět**) **dělnických a vojenských zástupců**, který okamžitě zahájil udování místních sovětů jako nové územní samosprávy, jednak prováděl personální výměny na velitelských postech v petrohradské vojenské posádce. Tak vzniklo v Rusku **revoluční dvojvládí.** Obě revoluční ohniska se však dostala do vážného konfliktu, když premiér kníže **Georgij Lvov** (1861 – 1925) povýšeně nabídl Sovětu ve vládě jen 2 křesla, což Sovět odmítl. **15. března car Mikuláš II. abdikoval** na trůn. **Rusko** se tak stalo **republikou** – tehdy to byla pátá existující republika v Evropě (po San Marinu, Švýcarsku, Francii a Portugalsku), ale společně s Francií teprve druhá mezi evropskými velmocemi.

Revoluční Petrohrad

c) Říjnová revoluce v listopadu 1917

Vláda vyhlásila **amnestii**, zavedla **demokratická práva a svobody** a uskutečnila **personální výměny** na nejdůležitějších postech státní správy. Avšak očekávané sociální zákonodárství (skutečnou pozemkovou reformu, osmihodinovou pracovní dobu) odkázala až na dobu po volbách. **Prozatímní vláda** také ujistila vlády ostatních dohodových velmocí o **pokračování ruské účasti ve válce**, ale tím se rozešla s většinovými náladami ruské veřejnosti.

Politika Prozatímní vlády tedy velkou většinu obyvatel neuspokojila a toho využili předáci **komunistické frakce Sociálně demokratické dělnické strany Ruska**, kteří byli ovšem v uplynulých letech carskými úřady vytlačeni do **vyhnanství na Sibiři** či do **emigrace**.

Vůdcem komunistického křídla ruských sociálních demokratů byl **Vladimir Iljič Lenin** (1870 – 1924). Jméno *Lenin* bylo jeho politickým pseudonymem, ve skutečnosti se jmenoval Uljanov. Pocházel z liberálně orientované učitelské rodiny s politicky opozičními názory vůči carství (bratr Alexandr byl r. 1887 popraven za účast na nezdařeném atentátu na cara Alexandra III.). Vystudoval práva, ale věnoval se politické činnosti. Stal se hlavním ruským **propagátorem marxistického komunismu**, a byl proto pronásledován carskou policií. Rok strávil ve vězení, další tři roky pobýval ve vyhnanství na Sibiři a v r. 1900 emigroval do západní Evropy, kde působil v exilovém vedení ruské sociální demokracie. V r. **1912** na tajné stranické konferenci v **Praze** získal pro svou komunistickou frakci ve stranickém vedení většinu. Odtud se pak ruští komunisté nazývali **bolševici** (rusky *bolšoj* = *velký*). Válečná léta Lenin trávil ve **Švýcarsku**.

Leninovými nejbližšími spolupracovníky byli **Lev Davidovič Trockij** a **Josif Vissarionovič Stalin** (i jejich příjmení byly pseudonymy). Trockij (1879 – 1940; vlastním jménem Bronštejn) pocházel z rodiny ukrajinského sedláka (židovského původu), pro své politické názory byl vyloučen z vysoké školy a i on zažil nucenou deportaci na Sibiř a následnou emigraci do Spojených států. Stalin (1878 – 1953; vlastním jménem Džugašvili) byl synem gruzínského ševce, studoval na kněze, ale byl vyloučen a přidal se k sociálním demokratům. Také pobýval v západní Evropě a po návratu do Ruska byl v r. 1913 poslán na Sibiř.

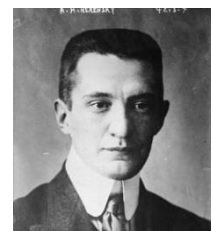
Lenin a Trockij

V **dubnu 1917** se ruská **Prozatímní vláda** ocitla ve vážné **krizi**. Její rozhodnutí pokračovat ve válce spustilo sérii mohutných **demonstrací v Petrohradu**; protesty organizoval **Sověť**. Ovšem v prostředí politických špiček se vážným konkurentem premiéra Lvova se stal mladý ministr spravedlnosti **Alexandr Kerenskij** (1881 – 1970) a krize byla dočasně zažehnána **rekonstrukcí** dosud zřetelně pravicového **kabinetu**: pozvání do vlády přijali **nekomunističtí sociální demokraté**.

V téže době se však do Petrohradu vrátili všichni tři **vůdce bolševické frakce** – Lenin, Trockij i Stalin – a začali připravovat komunistický převrat. Zásadním způsobem jim pomohla skutečnost, že (prostřednictvím jedné švédské banky) dostávali vysoké **finanční částky z Německa**, za něž rozvinuli intenzivní politickou propagandu: vydávali 41 novin-deníků a platili několik set agitátorů.

Museli se ovšem vypořádat se skutečností, že Marx a Engels kdysi předvíдали a teoreticky zdůvodnili, že ke komunistické (proletářské) revoluci může dojít jen v nejnávýspějších kapitalistických zemích, s nejpočetnější dělnickou třídou. Rusko této charakteristice zdaleka nevyhovovalo, a tak Lenin v několika svých textech (naposledy v **Dubnových tezích** z jara 1917) vysvětloval, že během světové války velkokapitál ovládl státní politiku natolik, že jeho moc lze zlikvidovat jediným státním převratem bez ohledu na míru industrializace v zemi.

Alexandr Kerenskij

Na začátku léta se Prozatímní vláda pokusila posílit svou pozici: **Lvova vystřídal v premiérském křesle Kerenskij** a na frontě byl zahájen nový útok, nazvaný **Kerenského ofenziva**, která však jako celek **nebyla úspěšná**. Následnou

petrohradskou demonstraci, organizovanou **Sovětem**, vláda dala rozeznat **střelbou**. Tyto **červencové události** znamenaly **konec dvojvládní: Prozatímní vláda si proti sobě nenávratně postavila Sovět**, který se začal přiklánět k myšlence komunistického převratu.

Trojici bolševických vůdců se podařilo vedení Sovětu ovládnout a začali připravovat konkrétní akci.

Příprava byla ovšem prozrazena a **Prozatímní vláda se vojensky opevnila** v bývalém carově **Zimním paláci**; část petrohradské posádky se však **přidala k bolševikům**, což se ukázalo jako klíčové. **Vše začalo v noci ze 6. na 7. listopadu**. Povstalci obsadili strategická místa v Petrohradu (nádraží, tiskárny, banky...). Kerenskij uprchl, aby přivedl vojáky z fronty. **7. listopadu 1917 asi v 9 hodin večer výstřel z křižníku Aurora dal signál k závěrečné akci – útoku na Zimní palác**. Krátce po půlnoci byl palác dobyt a polapení členové Prozatímní vlády uvězněni. **První úspěšný komunistický převrat v dějinách – posléze nazván Říjnová revoluce** – byl fakticky u konce. Ovšem ve vzdálenějších oblastech Ruska si bolševici museli svoji moc ještě vybojovat ve zdlouhavých konfliktech (**Občanská válka v Rusku 1917 – 1922**).

d) Počátek bolševické vlády

Útok na Zimní palác v ruském hraném filmu z 20. let

První akce nových vládců Ruska byly (především Leninovým přičiněním) dobře promyšlené a následovaly v rychlém sledu. Ještě **7. listopadu** bolševici vydali leták **Občanům Ruska**, který několika větami shrnul výsledek převratu. Zároveň byl zahájen (v petrohradském paláci Smolnyj, jenž sloužil bolševikům jako hlavní stan) **Všeruský sjezd sovětů**: byl naplánován již dříve a bolševická revoluce záměrně vypukla před jeho začátkem. Úspěšní **bolševici ovládli jednání sjezdu** podobně, jako předtím získali převahu v petrohradském sovětu. Někteří nebolševičtí delegáti na protest předčasně sjezd opustili. Sjezd pod taktovkou bolševiků pak jednal, jako by byl ruským parlamentem. Již 8. listopadu vydal 3 základní dekrety (výnosy, které měly mít platnost zákona):

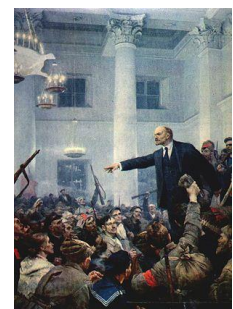
1. Dekret o míru: obracel se k vládám i národům válčících mocností a vyzýval je k okamžitému příměří a k neprodlenému zahájení jednání o míru bez anexí cizího území. Z dekretu bylo možné vytušit, že Sovět usiluje o vystoupení Ruska z války.

2. Dekret o půdě: veškerá zemědělská půda byla prohlášena za majetek státu, což znamenalo především zestátnění velkostatkářských a církevních pozemků. Rolníkům jejich půda zůstala, ale měli ji považovat jen za pronajatou od státu.

3. Dekret o vytvoření dělnicko-rolnické vlády: byla nazvána **Rada lidových komisařů** (ti měli rozdělené resorty jako ministři) a byla odpovědná Všeruskému sjezdu sovětů. Vládu tvořili **pouze bolševici** a jejím předsedou byl Lenin. Tak vznikla v Rusku **vláda jediné strany**, což také představovalo ve vývoji evropské politiky nový prvek.

Lenin na Všeruském sjezdu sovětů (propagandistický obraz z r. 1962)

11. listopadu ztroskotal vojenský útok proti Petrohradu, podnícený Kerenským. Kromě petrohradských vojáků se bolševici mohli spolehnout i na **Rudé gardy** – ozbrojené dělnické oddíly, vytvářené již před 7. listopadem. Během listopadu se bolševikům podařilo – prostřednictvím regionálních sovětů – ovládnout všechna významná města v zemi (početní stavy Rudých gard narostly až na 200 tisíc členů). **Bolševický tlak** na vlastní převahu ve všech revolučních institucích

byl drtivý a zřetelně **proměňoval novou vládu v komunistickou diktaturu**. Proti se postavili **železničáři**, hrozící stávkou, i **někteří členové bolševického vedení (Lev Kameněv, Grigorij Zinovjev)**. Zároveň se poslední oporou odpůrců bolševismu staly odlehlé, hlavně asijské (zejména sibiřské) oblasti Ruska, kde vliv bolševiků i sovětů byl slabý a kde bylo možné se spoléhat na protiruské nálady neruských národností.

Lenin a jeho lidé zareagovali tím, že vyházeli stoupence pluralismu ze stranického vedení bolševiků (poprvé se ukázalo, že vůdcové diktátorsky vládnoucí politické strany se téměř zákonitě po uchopení moci obrací nejprve proti vnitřní opozici). Klíčové železniční tratě obsadili vojáci z Petrohradu i rudí gardisté a Rada lidových komisařů vydala (15. listopadu) **Deklaraci práv národů Ruska**, v níž vyhlášovala rovnoprávnost všech národů v Rusku a zajišťovala jim **právo na sebeurčení** (včetně možnosti odtržení od ruského státu).

Stoupencům svržené Prozatímní vlády se ještě podařilo uskutečnit (25. listopadu) naplánované **parlamentní volby**, z nichž vzešel parlament nazvaný **Ústavodárné shromáždění**: drtivě **zvítězili eseri** (40 % hlasů), druzí skončili bolševici (24 %); parlament zůstal jedinou institucí, jež ještě nesla odkaz Únorové revoluce.

Všechny zmíněné výnosy bolševizovaných sovětů byly **Ústavodárnému shromáždění** předloženy k formálnímu schválení. Když parlament většinou poslanců dekrety odmítl, **Lenin jej dal v lednu 1918 rozehnat**. A pro jistotu bylo vzdálenější věznění vybráno pro **carskou rodinu**: bolševičtí vojáci ji přesunuli až do **Jekatěrinburgu** na východním úpatí pohoří Ural.

Již v prosinci 1917 bolševičtí diplomaté zahájili v **Brestu Litevském** poblíž frontové linie **jednání se zástupci Ústředních mocností** (především Německa) o uzavření **separátního** (tedy odděleného) **míru**, jímž by byla východoevropská fronta uzavřena a Rusko by zcela z války vystoupilo. Během několikaměsíčních jednání se ukazovalo, že bolševici nemají kontrolu nad většinou ruské armády, jejíž zejména velitelský sbor zůstával věrný svržené Prozatímní vládě, nebo dokonce i caru Mikulášovi. Hlavně **Německo** posilovalo svou vyjednávací pozici pokračující **mhutnou ofenzivou**, která dosáhla až neuvěřitelných výsledků: **Rusko ztratilo Bělorusko a Ukrajinu** a Němci pronikli až k Finskému zálivu a Černému moři. Bolševici zdokonalili organizaci i výzbroj Rudých gard a proměnili je v **Rudou armádu**, která v **únoru 1918** svedla svou první vítěznou bitvu, když **zastavila německý útok na Petrohrad**.

3. března 1918 Rusko a Ústřední mocnosti uzavřely **Brestlitevský mír**, jímž Rusko ukončilo svou účast v První světové válce. **Němci** začali rychle přesouvat svá **vojska** z bývalé východní fronty **na západ**, do Francie a Belgie.

Riziko pro Dohodu bylo tak velké, že dohodové loďstvo přepravilo volné jednotky Dohody do ruských arktických, černomořských a tichomořských přístavů: tak začala zdoluhavá **Dohodová vojenská intervence v Rusku**, kdy vyloděná vojska různých dohodových zemí se spojila s ruskými odpůrci bolševismu a podpořila je v jejich **občanské válce s cílem svrhnout Lenina a vůbec celou bolševickou vládu**, obnovit moc únorových revolucionářů a **vrátit Rusko do války**.

Bolševici se přejmenovali na **Ruskou komunistickou stranu** a v národním hospodářství nastolili **válečný komunismus (1918 – 1921)**: **velké průmyslové podniky byly zestátněny** (v bolševické terminologii *znárodněny*) a **veškerá průmyslová i zemědělská produkce byla odváděna státu**, který z ní **především uspokojoval potřeby Rudé armády**. Byl zaveden **přídělový systém** na potraviny a dělníci dostávali **mzdu v naturáliích**. Finanční potřeby byly kryty novou, ovšem silně inflační emisí platidel. Atmosféra v zemi se dramaticky zostřila: projevem tohoto napětí byl i **atentát**, při němž stoupenkyně eserů Fanny Kaplanová (1890 – 1918) v srpnu 1918 v jedné z továren v **Moskvě** (jež se právě stala **novým hlavním městem**) vážně postřelila **Lenina**, který tam přijel řečnit k dělníkům. Brzy byla popravena a Lenin se ze zranění již nikdy zcela nezotavil.